

takoreći razvijajući se bez modernizacije (u zapadnom obliku). Ali analogije tu malo pomažu, ne samo zbog toga što se radi o društvima drugačijim od jugoslavenskog, nego i zato što još uvijek postoji nesrazmjerno veći broj zemalja koje u sličnom pokušaju nisu uspjele i zato što se ne zna koliko je, u načelu, pogrešnih koraka potrebno učiniti da bi se učinio prvi ispravan. U tom smislu, immanentna analiza jugoslavenske situacije, prije svega odnosa između politički sukobljenih aktera i socijalne izdrživosti stanovništva, predstavlja jedini pravi oslonac za ocjenjivanje postojećih tendencija i prognoziranje ishoda.

Schierupova knjiga je u tom pogledu jedinstvena među sličnim knjigama o Jugoslaviji, a pogotovo usporedimo li je s novijim i ažurnim publicističkim tekstovima, budući da nudi jednu optimističku notu na razložnoj osnovi. To je i teorijski zanimljiv epilog, budući da manje kompleksne studije i napisi o Jugoslaviji, koji u pravilu završavaju dilemom »tržište ili ne?«, »demokracija ili ne?«, i pesimističkom porukom čija je opravdanost opskurna, ostavljaju ne samo onaj dirkemovski »mрак u srcu« nego i u glavi. Doista je teško temeljito proučavati jedno društvo ako istraživač u njemu ne može pronaći nijedan argumenat za njegov opstanak i dostojanstven život, već ga apsolvirati kao »umirućeg pacijenta« i predati ga u ruke »tatanologa«, tj. domaćih i svjetskih vojnopolicijskih stratega.

Vjerran Katunarić

Zoran Žugić

INFORMACIJSKO DRUŠTVO

Nova paradigma

CIDID, Beograd, 1988., 202

Pitanja vezana uz fenomen masovnih medija, masovno komuniciranje i (hipotetičko) informacijsko društvo koje oko njega izrasta čine središnju točku promišljanja u radovima mno-

gih autora različitih provenijencija na polju sociologije masovnih komunikacija. Kroz kritičko razmatranje rezultata postignutih u okvirima funkcionalizma, frankfurtske škole i dogmatškog marksizma, Zoran Žugić izvodi svoj specifičan pristup ovoj problematici. Dosljedno primjenjujući Marksovu teoriju on izbjegava zamke redukcionizma, te problemima o kojima raspravlja pridaje novu dimenziju.

Bogatstvo i punoća sadržaja jedna je od temeljnih značajki rada. Kako u postavljanju problema, tako i u argumentaciji, autor se ne ograničava na pojedine aspekte, već svaku pojavu (proces) pokušava sagledati u cjelokupnom društveno-historijskom kontekstu. Stoga je na ovom mjestu teško prikazati sve one linije razmišljanja kako ih autor razvija. Uputnijima se čini da ovo izlaganje polazi od teze u kojoj je koncentrirana ukupna problematika i koja čini središnju liniju rasprave.

Tezu o ambivalentnom karakteru masovnih medija Žugić razvija slijedeći J. Habermasa, koji ovu oprečnu tendenciju tematizira kao razlikovanje između »autoritarnog« i »emancipacijskog« potencijala masovnih medija, odnosno kao razliku između društvenosti unutar otudjenja i nove, klasno-nadklasne društvenosti. Objašnjenje ambivalentnog karaktera masovnih medija autor izvodi iz njihove tehničko-tehnološke strukturiranosti, vezano uz socijalno-političke implikacije.

Obrazlaganje tehnološke strukturiranosti masovnih medija razmatra se iz utjecaja tehnologije u suvremenom društvu uopće. Može se reći da je upravo shvaćanje tehnologije ona točka koja sažima autorov pristup i na kojoj stječe poziciju za argumentiranu kritiku različitih protehnoških i »kvazineutralnih« pristupa (posebice tehnološkog optimizma). Temeljno je pitanje da li je tehnologija samo proizvodna snaga ili je i društveni odnos. U odgovoru, autor polazi od Marksove definicije prema kojoj je tehnologija odnos između općeg (znanost) i zajedničkog rada (kooperacija individua). Znanstveno-tehnički progres proizlazi iz univerzalizirajuće logike kapitala kojom sve društvene snage pretvara u mehanizam vlastite reprodukcije. Znanost se kao glavna proizvodna snaga razvija u funkciji stvaranja i uvećanja

profita. U privatno-vlasničkom društvenom kontekstu, društveno komuniciranje stječe određene specifičnosti, od kojih je bitna ta da odjeljenost većine od vlastite egzistencije predstavlja »prirodnu« osnovu komuniciranja. U okviru otuđene društvenosti nova, tehnički usavršena »sredstva masovnih komunikacija stvaraju privid postojanja slobodne, ničim ograničene javnosti i opće dostupnosti informacija...«. Znanstveno istraživanje postaje proizvodnja informacija, koja preuzima mjesto klasične robne proizvodnje, ali kojom se ne ukida njezin klasni karakter. Ovo je globalan svjetski proces, koji se veže za tehničko usavršavanje masovnih medija, u kome proizvodnja i prodaja informacija i medijske tehnologije postaje oblik reprodukcije i internacionalizacije kapitala kao društvenog odnosa. Analizom socijalnih i političkih implikacija medijske tehnologije žele se utvrditi njeni utjecaji na procese centralizacije i decentralizacije, demokratske ili tehnokratske tendencije i sl., odnosno stvarni dometi emancipacijskog i autoritarnog potencijala. Akcentira se ispitivanje emancipacijskog potencijala kao traženja mogućnosti svjetsnog i lijevog usmjeravanja i izlaska iz krize.

Odavde, autor proširuje analizu dovodeći u odnos različite aspekte masovnog komuniciranja sa strukturom suvremenih (klasnih) društava. Istodobno razmatra različite aktualne procese koji svoje ishodište imaju u potencijalno emancipacijskim stremljenjima današnjice.

Prva od brojnih (a svakako inicijalna) antinomija modernih društava je raskol između (građanskog) društva i (političke) države. Ovaj dualizam, budući da se zasniva na vlasništvu (bilo privatnom, državnom ili društvenom), podjednako je karakterističan i za buržoaska i za društva realnog socijalizma. U toku je globalni proces podružljivanja masovnog komuniciranja, koji se odvija u naizgled suprotnim smjerovima — monopolizacija sredstava masovnog komuniciranja s jedne i podržavljenje/podružvljenje s druge strane. Oba ova procesa (koji odgovaraju državno-kapitalističkim i državno-socijalističkim sistemima) konvergiraju utoliko što, bez obzira na ideološke razlike, imaju isti cilj — suglasnost publike s političkim odluka-

ma. Ova opća depolitizacija dio je i jednog drugog (historijskog) procesa transformacije literarne, obrazovane javnosti u masovnu »kvazijavnost« konstruirane na principu opće dostupnosti. U okviru robne proizvodnje, opća dostupnost je pretpostavka masovne produkcije poruka, put kojim roba dolazi do svog potrošača. Međutim, stvarna je dostupnost što tako i pretpostavka prerastanja masovnog u javno, pa time i u slobodno komuniciranje (koje je upravo onaj cilj reflektiran i sadržan u emancipacijskom potencijalu). Demokratizacija saobraćanja, vezana uz nadolazeće drušтво informacija, dio je šireg procesa prelaska iz političke k općeljudskoj emancipaciji, koja je (uz nužno ukidanje privatnog vlasništva) uvjet prevazilaženja dualne, suprotstavljene prirode društva. Autor smatra da (pored proletarijata) pokretačku snagu tog procesa čine novi socijalni pokreti. Pojavi i djelovanju alternativnih društvenih subjekata pogoduje i razvoj alternativne komunikacijske tehnologije, npr. video, kablovska TV i sl., koji je razbio predodžbe o bezuvjetnoj jednosmjernosti i posredovanosti masovnog komuniciranja.

U daljnjem izlaganju autor usmjerava pažnju na ulogu koju masovno komuniciranje igra u različitim aspektima svakodnevnog života. Razmatraju se pitanja načina provođenja slobodnog vremena i njegove uloge, te područje potreba u uvjetima sve jače masifikacije, procesa u kome se individuum svodi na anonimnog, usamljenog čovjeka gomile...

Završna rasprava vodi se oko pitanja da li je informacijsko društvo nova ili stara paradigma. Nasuprot brojnih zagovornika informacijskog društva, Z. Žugić smatra da se ne može tvrditi kako je ono već uspostavljeno. Doba u kome živimo je epoha promjena, obilježena brojnim suprotstavljenim tendencijama koje ne daju sliku jasnog stanja. Hijatus društva i države (među ostalim antinomijama suvremene civilizacije) još je uvijek sastavnica stare, neprevladane paradigme. Rasprave o »starom« i »novom« moguće je sabrati u njihovom određenju prema radu, znanosti i tehnologiji. Rad kao po-stvarenje prirode i znanost kao nadvladavanje živog, tekućeg rada minulim, sastavnice su stare paradigme — industrijskog društva. Dualistička društva zasnivaju se

na principu dominacije. Temelj građanskih prava i sloboda izvodi se iz principa ovladavanja ljudima i prirodom, posredstvom »volje za moć«. Volja za moć je konstituens stare paradigme, u odnosu na kojeg treba promišljati društvo informacija kao društvo slobodnog komuniciranja i bazične demokracije. Struktura postojećeg stanja je difuzna. Difuznost se ogleda kroz koegzistenciju »starog« (po određenju prošlog) i »novog« (utopijskog nadolazećeg). Ovo je stanje koje proizvodi »radikalne potrebe« i »enormnu svijest« (A. Heller) čiji su nosioci novi socijalni pokreti. Njihova je bitna odrednica opća usmjerenost protiv volje za moć. Međutim, i njihova pozicija reflektira opću difuznost kao ambivalenciju autoritarnog i emancipacijskog potencijala.

Čitalac će svakako ostati zadivljen dubinom autorovog promišljanja i poznavanja problematike kojom se bavi. Teško se može uputiti zamjerka njegovom teorijskom i logičkom izvođenju. Također fascinira način na koji autor uspijeva povezati različita područja, koja bi obimnošću svoga sadržaja mogla biti predmetom mnogih studija. Linija kritike stoga se može kretati jedino u okviru subjektivnog dojma, prema kojem je autor, naglašavajući kompleksnost društvene stvarnosti, izgubio ponešto od njene životnosti. No i pored toga, ovim se radom otvaraju mnoga relevantna pitanja i formira jedan, po mnogo čemu, osobiti pristup, koji pred sociologiju masovnih komunikacija postavlja zahtjev da svoju problematiku sagleda i osmisli iz još jednog ugla.

Aleksandra Krajnović

J. G. Ogbu:

PEDAGOŠKA ANTROPOLOGIJA,

Školske novine, Zagreb, 1989.

Knjiga J. G. Ogbua prikazuje nam jednu relativno mladu granu antropologije, jače razvijeniju u zadnjih 20 godina. Knjiga je podijeljena u nekoliko poglavlja: povijesni pregled; ciljevi, metode i analitičke odrednice; područja istraživanja; tendencije razvoja. U ovom radu polazi se od shvaćanja obrazovanja kao predmeta fundamentalnih istraživanja.

Pregled teksta J. Ogbua usmjeren je na promatranje obrazovnog procesa kao instrumenta kulturne transmisije u jednostavnim društvima, među migrantima, nacionalnim manjinama i marginaliziranim stanovništvom SAD (Indijana, Portorikanci, crno stanovništvo) i ispitivanju kulture škola i razreda, te da se još uvijek malo zna o ulozi škole u kulturnoj promjeni, posebno u složenim društvima. Antropolozi obrazovanja, prema J. G. Ogbu, nastoje prikupiti i generirati nove spoznaje o obrazovanju, ne samo zbog unapređenja teorijskog osmišljavanja obrazovnog fenomena nego i zbog unapređenja same obrazovne prakse. Ona ima zadatak osigurati točnu i iscrpnu deskripciju nekog obrazovnog događaja ili situacije preko direktnog promatranja i stvarnog razumijevanja ispitanikovog načina mišljenja. Svrha deskripcije je da osigura podatke za analizu, koja mora rezultirati razumijevanjem specifičnih problema u vezi s mišljenjem, jezikom i komunikacijom, ulogama i identitetima, odnosom škole i zajednice i sl.

Čije kulturne obrasce transmitira škola, na koju populaciju, i u kakvom su odnosu ti obrasci s drugim kulturama koje nisu transmittirane pomoću formalnog obrazovanja? Škola postaje središte kulturnog otuđenja. Klasne osnove zapadnih društava dozvoljavaju veći utjecaj moćnih grupa na formalno obrazovanje, škola ostaje instrument kulturne transmisije, ali ostaje i faktor očuvanja klasne specifikacije i kulturnog diskontinuiteta, u odnosu na potrebe društva u cjelini i u odnosu na učenike subordiniranih grupa. U polietničkim zemljama se formalno obrazovanje javlja kao instrument akulturacije ili asimilacije. Akulturacijom se omogućava da pripadnici jedne kulturne skupine prihvate karakteristike druge kulturne skupine s kojom dolaze u dodir i to se događa najčešće kao rezultat masovnih imigracijskih pomaka. Cilj asimilacijske politike pro-